

SOSYOLOJİK BAKIŞ:
TOPLUMSAL EYLEMİN GENEL SEBEPLERİ
HAROLD GARFINKEL

VakıfBank Kültür Yayınları: 0300
İnsan ve Toplum: 027

SOSYOLOJİK BAKIŞ:
TOPLUMSAL EYLEMİN
GENEL SEBEPLERİ
HAROLD GARFINKEL
EDİTÖR ANNE WARFIELD RAWLS

Özgün Adı
Seeing Sociologically:
The Routine Grounds of
Social Action

Türkçesi
Bariş Arpaç

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Hande Kayhan

Kitap Editörü
Zehra Öğüt

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
İrem Öz

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024
© Harold Garfinkel, 2006
© Anne Warfield Rawls, 2006
© Charles C. Lemert, 2006

ISBN 978-625-6647-22-0

*“All rights reserved. Authorised translation
from the English language edition
published by Routledge, a member of the
Taylor&Francis Group LLC”*

*Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank
Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım
amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yapılacak sınırlı alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Mayıs 2024

SOSYOLOJİK BAKIŞ

TOPLUMSAL EYLEMİN
GENEL SEBEPLERİ

HAROLD GARFINKEL

EDİTÖR

ANNE WARFIELD RAWLS

TÜRKÇESİ

BARIŞ ARPAÇ

HAROLD GARFINKEL

29 Ekim 1917'de New Jersey'de doğmuş, etnometodoloji alanına yaptığı katkılarla tanınan Amerikalı bir sosyologdur. Los Angeles'ta Emeritus Profesör olarak görev yaptığı California Üniversitesi'nde, sosyolojik bir araştırma alanı olarak etnometodolojiyi kurmuştur. Önemli çalışmaları arasında, 1967 yılında yayımlanan ve daha sonra "Sosyolojik Bakış" adıyla anılan kitabı ve "Etnometodolojide Araştırmalar" adlı kitabı yer almaktadır.

BARIŞ ARPAÇ

1997 senesinde İstanbul'da doğdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimlerini Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı. Doktora eğitimine aynı üniversite ve bölümde devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz: Sosyolojik Zamanın Bağlamsal Özellikleri	7
CHARLES LEMERT	
Toplumsal Düzen Çalışmasını Tekrar Belirlemek: Garfinkel'in Teorik Kavramsallaştırmadan Detaylı Uygulamalara Geçiş	15
ANNE WARFIELD RAWLS	
1 Garfinkel'in, Eylemin Bilimsel Tanımı Sorununa İlgisi	30
2 Durumsal Eylem ve Durumsal Eyleyen	41
3 İletişimsel Etkileşim ve İletişimsel Dizinleme	56
4 Durumsal Düzen Olarak Grup	74
5 Garfinkel ve Pragmatizm: Durumsal Eyleyenler, Gruplar ve Nesnelere	90
Sonuç	127
Giriş	141
HAROLD GARFINKEL	

BİRİNCİ BÖLÜM ANA TEORİK FİKİRLER

Eylem	143
Eyleyen	150
Rol ve Anlamın Sınırlı Alanı Konsepti	164
Noesis-Noema Yapıları	182
Toplumsal Kimlik	199
Kimlik Sürekliliği ve Kimlik Değişimi	207
İletişim	242
İletişimin Stili, Taktikleri ve Stratejileri	246
Grup	254

İKİNCİ BÖLÜM
SPESİFİK PROBLEMLER

Tez Probleminin Belirlenmesi

273

Kaynakça

287

ÖNSÖZ

SOSYOLOJİK ZAMANIN BAĞLAMSAL ÖZELLİKLERİ

CHARLES LEMERT

Bir bilim olarak sosyoloji hakkında, azalmakta olmasına rağmen, en yaygın eleştiri *kümülatif* bilgi üretmede başarısız olmasıdır. Alan, bu eleştiriye kabul edenler ve o ya da bu sebeple bu eleştiriye dikkate almayanlar olarak net bir şekilde ikiye ayrılabilir. Fakat eleştiriye kabul edenler, kendi yüksek bilimsel tutkuları üzerine lanet olarak gördükleri dikkate almayanları çok önemserler. Gerçek hayattaysa bu farkın çok da bir önemi yoktur. Kümülatif bilgiyle ilgilenen bilimsel sosyologlar diğerlerinin yazdıklarını okumaz ya da onlarla konuşmazlar fakat onlarla kimi zaman sosyalleşebilirler. Çünkü tıpkı hayatın geri kalanında olduğu gibi umursamayan insanlar genelde daha eğlencelidir.

Nadiren de olsa kimi zaman disiplinler oyununun yerleşik normlarına kafa tutan Harold Garfinkel gibi biri ortaya çıkar. Garfinkel'in muhâlif biri olduğunu öne sürme niyetinde değilim. Sadece bir kere görüştük. Kendisinin kibar ve cömert olduğunu düşünmüştüm. Demek istediğim, yaygın normlara karşı gelecek biçimde düşünen ve çalışan birisinin nadiren ortaya çıktığıdır. Bunu Garfinkel, Harvard'daki lisansüstü yıllarından beri yapmaktaydı. Anne Rawls'a göre *Sosyolojik Görmek: Toplumsal Eylemin Genel Sebepleri* 1948 yılında yazılmıştı ve ardından Erving Goffman'ın da aralarında olduğu, diğer öğrenciler arasında göze çarpan bir tartışmayı meydana getirecek kadar da elden ele

dolaşmıştı. 1948 yılının ne kadar geçmişte olduğunu göstermek için günümüzde yaşayan insanların neredeyse hiçbirinin, Orta Çağ'daki kopyalama işini rahiplere ve yazmanlara verme uygulamasından sadece biraz daha gelişmiş ama kesinlikle daha çirkin bir kopyalama aracı olan teksir makinesini kullanmaya çalışmadığını öne sürebilirim. Biz deneyenlerin aklına hemen ellerimize bulaşan mürekkep ve akan burunlarımız gelecektir. Bunları takiben de sürecin ne kadar meşakkatli olduğu –kimyasal işlem görmüş bir kâğıda dikkatlice yazmayı gerektirdiği– gelecektir aklımıza. Amaç kâğıdın arkasındaki yapış yapış bir maddeye kelimeleri veya karakterleri işlemektir. Sonra kâğıt bir baskı silindiri- ne takılır, işlenen kelime ve karakterlerin kopya kâğıdına geçmesi için silindir döndürülürdü. Teksir makinesinin en kötü özelliği yazım hatalarını düzeltmek için sayfaya yeniden başlamaktan başka bir yol olmamasıydı. Bu nedenle Garfinkel'in 1948 tarihli metninin mucizevi bir diğer özelliği de teksir makinesinde üretilmiş 141 sayfadan oluşmasıydı. Ne kadar emek harcandığını düşününce insan şaşırmadan edemiyor. Sonra da yazılı kelimelerin bilinen yeniden üretilme metotları arasında en az düşünömsel metot olabilecek teksir makinesinde bir kişinin bir düşünömsel (refleksif) sosyoloji başlatmasına hayranlık duymadan edemiyor. Antik katiplerin düzeltmeler yapmak için kopyalarına ustalıklı geri döndükleri ve bunun orijinal kopyaların anlamını değiştirdiği iyi bililir.

Fakat bu çalışmadan öğrenilmesi gereken bir başka, daha mühim bir ders var, sosyolojinin kendi bilimsellik anlayışıyla daha yakından ilgili bir ders. Garfinkel'in toplumsal eylem teorisine katkısını tek kelimeyle açıklayacak olsak bu kelime, bu kitaptaki metnin arka planında olan fakat tam teknik anlamıyla ortaya çıkması yirmi yıl sonra basılacak olan, etnometodolojinin günümüzde iyi bilinen fakat anlaşılması güç tanımını verdiği

Studies in Ethnomethodology (1967) ile olacak “bağlama gönderimlilik” olurdu:

“Etnometodoloji” terimini, bağlama gönderimli ifadelerin rasyonel özelliklerini ve diğer uygulamalı eylemleri, günlük yaşantının organize edilmiş ustalıklı uygulamalarının süregelen tesadüfi başarıları olarak araştırmaya işaret etmek için kullanmaktayım.

Harold Garfinkel’in etnometodolojisinin dehası, onun nasıl oluşturulduğunda yatmaktadır. Bu, sadece bağlama gönderimli sürecin bir teorisi değildir aynı zamanda dönemin en az düşünümsel fakat ironik biçimde bağlama gönderimliliği dikkate alan yazarlarından biriyle, Talcott Parsons’la başarılmıştır.

Parsons bir zamanlar okurun gereksiz derecede anlaşılmaz yazım stili olarak gördüğü şeyle meşhurdu. Kendisi benim hocalarımın biriydi. Ben onu anlarken neredeyse hiç zorluk çekmezdim. Fakat bunun nedeni sistematik teoloji –göndermeleri kesinlikle anlaşılması güç olan ve tanım olarak mantıksal deneyimlerin ötesinde olan başka bir önemli soyut konu– üzerine önceden aldığım eğitim olabilirdi. Bana göre Paul Tillich ve Parsons’ın –Harvard Yard’da birbirlerinden bir sene arayla ders vermişlerdir– arasındaki farklar çoğunlukla kelime dağarcığıyla alakalıydı, metotla veya amaçla değil. Ben iki konuya da ilgilidim. Garfinkel’i diğerlerinden ayıran şeyler, benim gibi ilgiyle yaklaşmaması ve C. Wright Mills gibi diğerlerinin aksine obsesif biçimde Parsons’ı eleştirmemesiydi.

İşin doğrusu, büyük bilgilendirici değeri haricinde, *Sosyolojik Görmek*’in en büyük özelliği kişinin hem öğretmenlerinden emanet aldığı geleneğin çizgileri içerisinde hem de tamamen yeni –geleneği ileri taşıırken ona ışık tutan– bir yönde nasıl çalışabileceğine bir bakış sunmasıdır (özellikle de gençler için). Bu, otuz

bir yaşındaki bir lisansüstü öğrencisinin, hocasının düşünüş biçimlerini etkileyen ve onları iyi ve sağduyulu bir etki için kendine döndüren tez önerisi, tam da *Sosyolojik Görmek*'te karşılaşacağınız şeydir.

Hemen yukarıda alıntılanan etnometodolojik idealin tohumları bu tez önerisinin orijinal başlığında (doğrusunu söylemek gerekirse hocanın edebi stili hakkında da ipuçları taşır) görülebilir: “Seçili ikili ilişki türlerinde iletişimsel çaba ve anlama yollarının keşifsel bir çalışması için prospektüs.” Neredeyse atmış yıl geriye bakarak bu ağzı dolduran cümlelerin anahtar sözcüğünü okumak müthiş: “iletimsel çaba.” 1948’de sosyal teorisinin iletişim teorisi ve dile olan ilgisinin oluşmasına hâlâ çeyrek asır vardı, tıpkı sosyolojinin günlük yaşantının, eğer dönerse, bir başarıya dönmeden önce her daim bir “çaba” olduğu gerçeğini takdir etmesine hâlâ çeyrek asır olduğu gibi. Böyle bir dönemde “iletimsel çaba” hakkında yazmak, Talcott Parsons’ın genel bir sosyal eylem teorisini tanımlama ve ima etme kaygısını tersine çevirmektir. Parsons bunu, bence çok zekice bir şekilde, toplumsal aktörün yüzleşmesi gereken –Parsons’ın da sıklıkla söylediği gibi bir yandan kültürel anlamların kısıtlayıcı halleriyle bir yandan da biyolojik adaptasyonlarla– eylem sistemleriyle alakalı eylemlerin son derece toplumsal özelliklerini sistematikleştirmeyi amaçlayan analitik bir şemayı öne sürerek yapmıştır. Garfinkel’in 1948’de yaptığı şeyse, bir o kadar zekice, toplumsal eylemi yeniden formüle etmektir, onun sözleriyle:

EYLEM. Bu terimle neyin kastedildiğini tanımlama sorunu, gözlemcinin, orijini gözlemciden başka birisine işaret eden fenomenal sunumları idealleştirme işi boyunca tabi olduğu kuralları belirleme sorunudur. Bu, kullandığımız terimin, yani eylemin, bizim amacımız açısından bilimsel gözlemcinin araştırmasına yönelik kelime dağarcığına özel bir terim olarak değerlendiril-

*mesi gerektiği anlamına gelir. Bu ayrım mühimdir çünkü ileri-
de göreceğimiz üzere, çalışılan eyleyenlerin ne gördükleri, nerede
gördükleri, gördükleri şeyin görünüşüne neyin neden olduğu,
gördükleri şeyin kendisini değerlendirmeye ne kadar açıkça
sunduğu vs. gibi konularda kendi kavramları vardır.*

Bu da ağızımızı epey oyalayacak başka bir konudur. Okuyucunun bilimsel araştırmanın konusu olan uygulamalı eylemin gerçekliklerinden kaçmasını gerektiren bir tanım değildir ama bu durum öğrencilerin, eyleyenin açıklayacağı şeyi açıklayabilmesine bağlıdır: “İncelenen eyleyenin ne gördüğüyle ilgili kendine özgü fikirleri vardır.” vesaire. Bu arada “vesaire” düşündüğünüzden daha mühimdir. Eğer Garfinkel’in bunu takip eden çalışmalarının daha da davetkâr detaylarla gösterdiği gibi bir sosyoloji, uygulamalı eyleyenin “sosyolojik görme” metotlarıyla başlamalıysa yüksek veya alçak tüm sosyolojiler, günlük yaşantının gerekli tutumunu takınmalıdır. Günlük hayatın her noktasında eylem ve anlam (başka bir deyişle iletişimsel çaba) her daim “vesaire” ile alakalıdır. Andaki görevler acele ve lokaldir. Dikkatimizi şuna ya da buna ya odaklarız ya da böleriz: Tesisatçıyı çağırmak, çocukları bir yerden almak, torasik kesigi kapatmak, dataları incelemek vesaire. Fakat her daim dikkati dağıtacak bir şey, paralel ve benzer bir görevle uğraşan biri, işin içine dahil olur. “Hayatım, çocukları futbol antrenmanından aldıktan sonra tesisatçıyı çağırabilir misin?” veya “Kanamaya devam ediyor!” veya “Sunucu çalışmıyor. Sebep olduğumuz rahatsızlıktan dolayı özür dileriz.” Bunlar gözlemcinin diğerlerinin de diğerleridir. Toplumsal eylem, kimilerinin tabiriyle, uğraşmaktır fakat bu, yardımcı olmadıkları zaman inatla müdahaleci olan hâlihazırdaki eyleyenlerle yakinen ilişkili bir anlamda kullanılmaktadır. Bu nedenle, Garfinkel’in de eylemin orijinal tanımında belirttiği gibi, sosyoloğun

“fenomenal sunumları idealleştirme işi[nin] ... orijini gözlemci-
den başka birine işaret [eder].”

Sadece “başka biri” işlemekte olan eyleme daha yakın değildir hatta “gözlemciden başka biri” işlemekte olan eylemin “vesaire” karakterini onarmak için aynı süreçle meşguldür. Tam olarak bu nokta Garfinkel’in Parsons’dan farkıdır. Sosyolojik bakmak uygulamalı eylemin sürecine tepeden bakmak değil, eyleyenlerin metotlarının çetrefilli konumlarından bakabilmektir. Etnometodoloji eyleyenlerin anlamlı niyetlerinin yorumlaması değil, tam manasıyla (eğer bu tabiri kullanmak mümkünse) insanların eylem süreçlerinde kullandıkları metotların bir incelemesidir. Etnometotlar sosyologların idealleştirmesiyle, nihayetinde “araştırmacı kelime dağarcığı”nın uygulamalı eylemin genel sebeplerini araştırmak için kullanılması gerekse de analitik kelime dağarcığıyla uyumlu değildir.

Başka bir şekilde dile getirecek olursak sosyoloji ne analitiktir ne de yorumlamacıdır; temellendirilmiş teorinin ampirik açıdan test edilmiş ya da sübjektif açıdan yeterli görülen bir şeyden çok daha fazlası olduğu gerçeğini göz ardı edemeyecek bir bilimdir. Etnometodoloji, 1948 yılından sonra büründüğü çeperde, eyleyenin düşündüğü gibi düşünen bir bilimdir; eyleyenlerin her daim eylemlerinin –doğal olarak uygulamalı (ve bu nedenle intizamsız) olan ve asla saf ve mükemmel mantığı olmayan– nedenlerini yansıtmak zorunda olduğu için düzensiz olan uygulamalı hayatın düzensizliğiyle işe başlayan bir mantıklar bilimidir. Bu işe başlayan kişi az çok kolay bir biçimde bu eylemlerin, kişinin yapmak zorunda olduğu şeyleri neden yaptığı sorularına (birçoğunun üstü kapalıdır) sürekli vermesi gereken cevapları yansıttığını anlar. Peki uygulamalı olan bir şey nasıl genel sebeplerini “yansıtabilir?” Anahtar sözcüğümü-zü kullanarak, bağlama gönderimlilik yordamıyla. “Düşünüm-

sellik” terimi okuyucu için ne kadar tanıdıksa, “bağlama gönderimlilik” terimi de o kadar yabancıdır. Fakat bu noktaya kadar bir nebze anlayarak (veya anlama umuduyla) okuduysanız, “bağlama gönderimlilik” kelimesinin anlamına değinilmeden birçok kez kullanıldığını fark etmişsinizdir. En ehil konuşmacılar ve okurlar, kuralların farkında olmasalar da, konuşmalarını inceleyebilir ve kolayca “iletişimsel çaba”nın bu şekilde çalıştığını öğrenebilirler. Kişiler hâlihazırda ortada olan anlamları yakalayabilmek için dinlemez veya okumaz. Ne de, günümüzün dilini kullanırsak, anlamlar “inşa edilmiştir.” Anlamlar, nedenler ve kurallarken eylemlerin onarılması çok da kasıtlı değildir. Doğrusu bir şeyi “ima etmek”, çoğu İngilizce konuşan kişinin bir şeyleri göstermek için işaret parmağını kullanışıyla aynı manada “işaret etmek”tir. Yani bağlama gönderimlilik, bilim insanlarının ve sözlük yazarlarının öngörmeye çalıştığı anlamlı eylemlerle onarım yapılan günlük raundun kurallarını belirlemenin sürekli devam eden bir çabasıdır. Dolayısıyla toplumsal eylem sürekli ileri gider fakat bunun nedeni eyleyenlerin bir şeyi amaçlaması ya da yapıların bir eylem planını dayatması değil, eyleyenlerin günün ilk ışıklarında hızlarını arttırır arttırmaz kendilerini içine attıkları bilinmezlikleri bir şekilde onarabilmeleridir. Bu nedenle okuyucu da bu cümleye sadece umutla, bu *vesaire*nin sürecinde açısına girecek şeylere eninde sonunda işaret edebilme becerisine sebepsiz özgüveniyle ulaşmıştır. Sosyolojik görmek uygulamalı eyleyenlerin “günlük yaşantının organize edilmiş ustalıklı uygulamalarının süregelen tesadüfi başarıları olarak uygulamalı eylemleri”n bağlama gönderimli özelliklerini görme ve açıklama metodunu anlamaktır. Okuyucunun anlatılmak isteneni anlayıp anlamaması, okumaya devam etme ihtimali kadar önemli değildir çünkü eyleme geçmekte, eylemi yansıtmanın, onun özelliklerine *işaret etmenin*

anlamları hünerli bir biçimde “iletişimsel çaba”yı uygulamaya kıyasla daha az tutarlı olan *bir yolunu* açacağına inanmaktır.

Sosyoloji kendi yolunu bulmakta biraz yavaştır. Sosyolojinin saf (veya gerçek) bir bilim olmasını isteyenler en az toplumsal şeylerin bilimini umursamayanlar kadar yanlışı kapıyı çalmaktadır. Harold Garfinkel’in çalışması, bir şeyleri sosyolojik görmenin kümülatif bir çaba olduğunun olabilecek en iyi kanıtıdır. Akümülatörlerin göz ardı ettiği şey kümülatif bilginin asla (ya da sadece) kesintisiz ve progresif olmadığıdır. Her bilimi kirleten hatalı başlangıçlar ve geri dönüşler vardır. Garfinkel’in *Sosyolojik Görmek* kitabının kümülatif değeri meydana gelen şeyleri sosyolojik görmenin metotlarının temellerine bir bakış sağlamasıdır. Bence ortada bir trajedi yoktur, hatta işin aslı sosyoloji Garfinkel’in öğrettiği dersi kabul etmekte yavaş davranmaktadır:

Eğer kişi toplumsal eylemin düşünümsel olduğunu ve bu nedenle sosyolojinin de günlük yaşantının bağlama gönderimli çalışmasının bilimi olduğunu fark ederse, kümülatif bilgi de adım adım ilerleyen bir bilgi değil ne saatle ne de takvimle ölçülebilen bir zaman olan toplumsal şeylerin zamanını ileri geri takip eden bir bilgi olduğunu da fark eder. Toplumsal olanın zamanı ne daireseldir ne de çizgisel ama toplumsal yaşantının *vesairesin-*de umut edilen şeylerin teminatının zamanıdır.

TOPLUMSAL DÜZEN ÇALIŞMASINI TEKRAR BELİRLEMELİK: GARFINKEL'İN TEORİK KAVRAMSALLAŞTIRMADAN DETAYLI UYGULAMALARA GEÇİŞİ

ANNE WARFIELD RAWLS

Harold Garfinkel'in "etnometotlar"ın (folk metotlar) incelenmesiyle dikkati uygulamalı aktiviteleri başarabilmek için gerçekleştirilen uygulamaların gerçek hayattaki detaylarına yönlendirme girişimi, çağdaş durumsal toplumsal eylem çalışmalarını çokça etkilemiştir ve yirminci yüzyılın ikinci yarısının en önemli argümanlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. İş yeri uygulamaları ve uygulama toplulukları¹ üzerine çalışmalar iş, bilim ve teknoloji, bilgisayar bilimi ve AI (*artificial intelligence*, yapay zekâ) alanlarında olduğu gibi sosyoloji ve diğer akademik disiplinlerde de gittikçe etkili olmaktadır.

Detaylı Etnometodolojik çalışmaların ürettiği anlayışların etkisi artmaktadır fakat uygulama öğrencileri sıklıkla, Garfinkel'in yapmayı sözde başaramadığı şekilde, Etnometodolojinin teorik temellerini yeniden inşa etmeye mecbur hissetmekte ve

1. Garfinkel uygulama topluluklarına değil durumsal uygulamaların üyelerine işaret eder. Talihsiz biçimde daha geleneksel sosyolojik bakış açılarıyla anılan "topluluklar" kelimesinden kaçınmıştır ve devam eden eylemlerin yorumlanmasının prosedür kurallarından oluşan bir grup fikri geliştirmiştir. Garfinkel'in çalışmasından etkilenen kişilerin bu noktayı kaçırıyor olması talihsizdir. Yine de uygulama topluluğu olarak anılan şeyler –önemli olan noktalarda– doğum, inanç, politik duruş vesaire ile değil yeterlilikle tanımlanan durumsal uygulamalardır, –ed.n.